

Josip JERNEJ
Filozofski fakultet, Zagreb

INOVACIJE NA PODRUČJU LEKSIKOGRAFIJE

U članku će biti riječi o metalingvističkim značenjima nekih riječi, osobito priloga. Do sada evropski rječnici nisu tom pitanju posvećivali osobitu pozornost, osim u rijetkim slučajevima. Drugo izdanje *Rječnika hrvatskoga jezika* Vladimira anića (1994) u tom je pogledu vrijedna iznimka.

Kao jedna od poddisciplina lingvistike, leksikografija bila je do polovice XX. stoljeća prilično zapostavljena znanstvena disciplina. Ta se tvrdnja ne odnosi na sve aspekte ove grane lingvistike, jer je semantičkoj strani leksikografije od svega početka posvećivana osobita pozornost i kod jednojezičnih kao i kod dvojezičnih rječnika. Već se u prvom evropskom jednojezičnom rječniku većeg razmjera, a to je talijanski *Vocabolario degli Accademici della Crusca* iz 1612. g., nastojalo brojnim citatima pisaca odrediti što bolje značenja pojedinih riječi i pružiti elemente povijesnog razvitka tih značenja. Međutim, bez obzira na pomanjkanje pravoga sistema semantičnog raspoređivanja, ostala su kod toga sasvim neobrađena pitanja valencija (odnosno rekcije) pojedinih glagola, imenica i pridjeva, a tako se i kasnije, sve do naših dana, zaobilazila problematika sintaktičkih funkcija što ih pojedine riječi (osobito imenice, pridjevi i glagoli) mogu vršiti kada su sintagmatski spojene. Tako nas, npr., dobar rječnik mora uputiti s kojima se važnijim pridjevima kao atributima mogu povezivati određene imenice, misli se dakako na često upotrebljene imenice¹. Pogotovu su i nakon sedamdesetih godina ovoga stoljeća izostale u rječnicima obrade metalingvističkih značenja čestica koje su u velikom broju prisutne u dnevnom razgovornom jeziku. S tim u vezi bit će možda korisno baciti kratak pogled na razvitak stavova suvremene lingvistike s aspekta toga razgovornog jezika.

Dok je strukturalizam u svome izvornom obliku istraživao prvenstveno denotativna, objektivna značenja jezika te je, zarobljen "purističkim" promatranjima, zanemario varijante (iz područja *parole*) i dok je tako i Chomsky proučavao samo jedan

¹ V. o tome opširnije u mome članku »Semantički i sintaktički pristup obradi leksičkih jedinica. Zbornik radova *Rječnik i društvo*, Razred za filološke znanosti, HAZU, Zagreb 1993, str. 173-176.

idealni homogeni jezični sustav, a i njegova je lingvistička kompetencija davala gotovo isključivu prednost referencijalnoj denotativnoj funkciji govora, sociolingvisti su utvrdili da je u praktičnom saobraćaju ljudi vrlo važna i komunikativna kompetencija koja vodi računa i o drugim značenjima, osim o referencijalnim. To je uskoro dovelo do Jakobsonova sistema funkcija jezičnih poruka gdje se uz referencijalna, denotativna značenja, koja su doduše najvažnija, istražuju u analizama ljudske komunikativne djelatnosti i konotativna, emocionalna, ekspresivna i metajezična značenja uopće.

Pojam komunikativne funkcije jezika usko je povezan s problematikom teksta, čemu je u posljednjim desetljećima posvećena sve veća važnost, osobito u anglosaksonskim zemljama, a i u područjima njemačkog i ruskog jezika, dok se, npr., u talijanskoj lingvistici pragmatičnoj strani jezika poklanja zasada mala pozornost.²

U ovome prilogu želimo usmjeriti naše istraživanje na pitanje čestica (nj. Gesprächspartikeln) kao posebne kategorije riječi s metakomunikativnom funkcijom, ali to s aspekta suvremene leksikografije. Dok se naime u gramatikama već dugi niz godina raspravlja o česticama kao o posebnoj kategoriji riječi, toj se činjenici kod leksikografa još nije poklonila potrebna pozornost, a radi se o distinkcijama koje se leksikografski ne mogu zanemarivati.

Semantička i pragmatička analiza nekih riječi (osobito priloga, nekih uzvika, glagolskih oblika i drugih kategorija riječi) dovodi do razlikovanja prvotnih, logičnih značenja od izvedenih ili sekundarnih (afektivnih i/ili pragmatičnih značenja)³ i dolazimo do pojma čestice. Uzmimo npr. prilog *jednostavno*. Njegovo prvotno, logično značenje bilo bi 'nesloženo, nekomplikirano, skromno, lako, bez velikih zahtjeva'. No isti se prilog upotrebljava u govornom jeziku i u ovakovim spojevima:

Idi jednostavno k njemu i reci mu to.

Ja jednostavno ne mogu doći.

To je jednostavno nemoguće.

Pa ti to ne možeš jednostavno odbiti.

Njihov je položaj jednostavno bezizlazan.

U svim tim primjerima čestica *jednostavno* ima funkciju preciziranja i mogla bi se zamijeniti oblikom *naprosto*. U oba slučaja radi se o pragmatičkoj upotrebi, o finim nijansama koje rječnici ne odvajaju kao posebne pojave. Kao dokaz navest ćemo obradu priloga *jednostavno* u *Rječniku hrvatskoga književnoga jezika* Julija Benešića (sv. 4 u obradi Josipa Hamma). Tu čitamo:

jednostavno, prilog; priprosto, obično, naprosto.

Život si je udesila prilično jednostavno (Gjalski). — ... *to ne bi odgovaralo du-*

² Kod nas za tu problematiku postoji znatan interes. O pitanju čestica pisao je stručno i kompetentno u više navrata prof. Pavao Tekavčić. Posebno valja kod toga istaknuti njegovu opširnu studiju o česticama tiskanu u 427. knjizi *Rada* (HAZU, 1989, str. 127–194). Inače su se kod nas dosad bavili problematikom pragmalingvistike i diskursa osobito Josip Silić, Ivo Pranjković, Zrinjka Glovacki-Bernardi, Mirna Velčić i drugi.

³ V. Tekavčić, cit. djelo, str. 135.

hu društva devetnaestoga vijeka, koje ne pita: otkud i kako? nego jednostavno zahtijeva da bude! (J. Kozarac). — *Tako je i njega jedan glas počeo nagovarati, neka jednostavno uzme svoje stvari...* (Perković).

Samo u prvom primjeru prilog *jednostavno* upotrebljen je ovdje u svojem prvotnom značenju. Kod Kozarca i Perkovića imamo pragmatično značenje. U rječniku Matica razlikuju se četiri značenja priloga *jednostavno*, od kojih br. 2 sadrži jedan primjer pragmatičkog značenja: *Ja sam na ispitu jednostavno izmešao Stari i novi zavet...* No, tu još nema svjesnog isticanja tog posebnog značenja. Ni u prvom izdanju Anićeva *Rječnika hrvatskoga jezika* iz 1991. godine ne nalazimo još razlikovanje tih značenja. Međutim u drugom izdanju toga vrlo savjesno izrađenog rječnika nailazimo na vrlo zanimljivu obradu priloga *jednostavno* koja znači pravu inovaciju ne samo na području naše leksikografije nego i šire. Nakon obrade prvotnih, "logičkih" značenja, autor nam daje pod br. 3 i 4 dva važna dodatka koje zbog njihove zanimljivosti navodim ovdje u cijelosti:

3. (u raznim kontekstima) bez određene namjere, bez posebnoga cilja [A: *ima li on kakvu dužnost u šahovskom klubu kad tamo stalno ide?* B: *Nema nikakvu, jednostavno ide*]; onako, tek tako.

4. doslovno rečeno, upravo, u punom smislu riječi [on je *jednostavno lagao* = on je jednostavno rečeno lagao]

Tu su dakle pragmatična značenja priloga *jednostavno* vrlo dobro analizirana sa 'onako, tek tako, jednostavno rečeno'. To je samo jedan primjer od mnoštva drugih što ih je naš autor naveo i analizirao u drugom izdanju svoga rječnika i time učinio pravi prodor na području suvremene leksikografije. Evo nekoliko daljnjih primjera:

inače (u dijaloškim situacijama): *kako ste inače?*; *je li inače još što nejasno?* (NB! ne navodimo prvotna značenja toga priloga nego samo pragmatična); samo (u raznim vezama i kontekstima): *nastavite samo tako!* (iron.); *samo reci, pa ćeš vidjeti*; *nemoj mi samo reći da sve to nisi prije znao.* (NB! ima i drugih često upotrebljenih primjera u dijaloškom saobraćaju);

lijepo (u raznim kontekstima i dijaloškim situacijama): *lijepo, sine moj!* (u značenju odobravanja ili u ironičnom značenju); u sličnim kontekstima: *lijepo smo se proveli!*; *lijepo ga pozdravi!*; zatim npr.: *ostavi ti to lijepo na miru*; i mnogo drugih primjera.

Sve je to samo mali izbor iz bogatog repertoara primjera s područja metalingvističkih čestica što ih po prvi put nalazimo registrirane kao posebnu morfosintaktičku kategoriju. *Vivant sequentes!*

Bibliografija

- G. Berruto, *La sociolinguistica*. Bologna 1987.
G. De Martino, *La didactica delle lingue*. Padova 1983.
Z. Glovački-Bernardi, *O tekstu*. Zagreb 1990.
I. Pranjković, *Hrvatska skladnja*. Zagreb 1993.

- M. Samardžija, *Leksikologija*. Zagreb 1995.
J. Silić, *Od rečenice do teksta*. Zagreb 1989.
P. Tekavčić, Prema kontrastivnoj pragmatiki tzv. »čestica« u hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku. *Rad JAZU* 427, Zagreb 1987.
M. Velčić, *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb 1987.

Rječnici

- V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb 1994².
Dizionario delle lingue italiana e tedesca I–II. Firenze–Roma 1970–1972.
M. Deanović, J. Jernej, *Hrvatsko-talijanski rječnik*. Zagreb 1993⁹.
G. Devoto, Oli, *Vocabolario illustrato della lingua italiana* I–II. Milano 1967.
»Lo Zingarelli« *Vocabolario della lingua italiana*. Bologna 1995¹².
G. Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*. Gütersloh 1968.

INNOVAZIONI IN CAMPO LESSICOGRAFICO

Riassunto

L'articolo tratta il problema dei significati metalinguistici di determinate parole, specie avverbi. Finora i vocabolari europei non ne hanno fatto menzione particolare, salve rare eccezioni. Il nuovo vocabolario della lingua croata di Vladimir Anić, nella sua seconda edizione (1994) rappresenta una lodevole deroga in questo senso.